

Samo, Ivšić je bio čovjek vrlo široka znanstvenog interesa pa nije imao vremena ni volje ni snage napisati kakvu gramatiku, poput Maretića, ili kakvo drugo slično djelo, ali je zato „dublje pronikao u bit fonetskih i akcenatskih sistema i u njima isticao strukturne elemente, koji su gramatičarima i filozozima stare škole ostali skriveni”. Slično kao i A. Belić, i Ivšić započinje s dijalektološkim radom udubljujući se u akcentologiju samo što srpski filolog prelazi na pitanja suvremenog književnog jezika i na opću lingvistiku, dok se Ivšićev interes usmjeruje – kako je na početku rečeno – na književnost srednjega vijeka, na tekstološki i filološki rad.³⁰

Ipak, ni njegov rad na problematici književnog jezika ne treba smetnuti s uma jer je bio prodoran, poticajan i koristan. Da ga nije na druga područja znanstvenih ispitivanja odvučla njegova široka radoznalost, na polju istraživanja književnog jezika dao bi još i više.

S a ž e t a k

Zlatko Vince, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 808.62:800.853(091), izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 14. ožujka 1985.

Stjepan Ivšić and the Croatian Standard Language

In this paper the author discusses professor Ivšić's work in the field of Croatian Standard Language.

SROČNOST S RIJEČIMA U KOJIMA SE RAZLIKUJE OBLIK I BROJ

Stjepan Babić

Često je moguć različit izbor sročnosti s riječima kojima se razlikuje oblik i broj. To su one riječi koje su oblikom jednina, a značenjem množina i obratno ili kad se iz poštovanja za jednu osobu upotrebljava množina.

Takve su zbirne imenice:

1. *braća, gospoda, vlastela, djeca*;
2. zbirne imenice na *-ad, -adija, -arija, -urlija*;
3. ostale zbirne imenice.

Te imenice označuju množinu, a oblikom su jednina. Da su oblikom jednina, pokazuje njihova sklonidba. Sklanjaju se kao imenice u jednini prema obrascu u koji idu: imenice pod 1. i 2. kao *žena*, osim imenica na *-ad* koje se sklanjaju kao *stvar*, a ostale kao *selo* i *polje*.

Nepodudarnost između broja i značenja imaju i imenice plurale tantum, ali one nemaju ni izbora ni kolebanja u sročnosti, sročnost je uz njih prema obliku pa ih u pravilima o sročnosti nije potrebno posebno ni navoditi.

³⁰ J. Hamm, *Ivšić, Stjepan*, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, str. 409.

Oblikom su množina, a značenjem jednina zamjenice *mi*, *vi* u izrazima poštovanja. One su množinski lik zamjenica za 1. i 2. lice, a iz poštovanja se upotrebljavaju i kad je riječ o jednoj osobi.

Iz poštovanja se katkad upotrebljavaju i predikati u množini, a uz njih kao subjekti imenice u jednini.

1. Sročnost s imenicama *braća*, *gospoda*, *vlastela* i *djeca*

Imenice *braća*, *gospoda*, *vlastela*, a uz njih možemo navesti još i *polubraća*, *subraća*, *nebraća*, a mogla bi se javiti i imenica *polugospoda* i sl., zbirne su imenice osnovnih: *brat*, *polubrat*, *subrat*, *nebrat*, *gospodin* i *vlastelin*, množina su dakle imenica m. r. koje označuju osobe m. spola.

Atributna je sročnost tih imenica u ž. r. jednine (i zbog toga su to imenice ž. r.), predikat je u mn., a predikatni pridjev pretežno u mn. s. r.:

Njegova ga braća upitaše... (Biblija, I, 29.) – *I dok su braća od zavisti bila ljuta na nj, njegov je otac razmišljao o svemu.* (Isto.) – *Jednom njegova braća odu čuvati očeva stada blizu Šekema.* (Isto.) – *Ali mu braća nisu mogla odgovoriti, toliko se zapanjiše pred njim.* (Isto, 37.) – *Jesti s tom gospodom trešnje nije baš laka stvar!* (V. Car Emin, 3, 464.) – *... smijuckala su se sakupljena gospoda jedna drugom u lice...* (Tkalac, Uspomene, II, 7.) – *„Gospoda”... započela su, štono riječ, udvarati seljačiću.* (Isto, I, 13.) – *Takav položaj bio je stoga zgodan jer su se vlastela mogla često među sobom pohadati...* (J. E. Tomić, 3, 12.) – *Tri godine bavio se grof... gojđbom tovljenika tako da su se nekoja susjedna vlastela povelala za njim...* (Isto, 18.)

Rjeđe predikatni pridjev tih imenica dolazi u mn. m. r.:

Gospoda su katkad skidali šešire, a gospođe naklanjale glavu. (D. Šimunović, Prip., 64.)

Dalja sročnost može biti po obliku i po smislu.

a) po obliku:

Tri godine bavio se grof... gojđbom tovljenika tako da su se nekoja susjedna vlastela povelala za njim i u manjem opsegu stala baviti tim poslom. (J. E. Tomić, 3, 18.) – *U srcu sam pristao na stranu seljaka jer sam vidio kako sa pojedincima postupaju zemaljska gospoda, koja se družila s mojim roditeljima.* (Isto, II, 16.) – *Ni braća koja lutaju* (T. Ujević, Svakidašnja jadikovka.) – *I izmakne daljnjim pitanjima, okrenuo se gospodi koja su se kod prozora zabavljala sa starcem Blinjevcem.* (Đalski, Na rođenoj grudi, 102.) – *Kad se gospoda nasitiše i načavrljaše, ipak se ne digoše. Slutila su da je vlastelin već spremio što bi moralo sada naići.* (Nazor, Pastir Loda, II, 54.) – *... klicala su gospoda, i ako su znala da se stari mornar ne ljuti...* (Nazor, Ona sva sjajna, 14.) – *U prvom omotu nađe prijepis povelje o privilegijama priznatim bračkoj vlasteli.. od dužda Tomaza Moceniga još 22. oktobra 1420, kad mu ona sama dadoše otok u ruke.* (Nazor, Pastir Loda, II, 95.)

b) po smislu:

Kako njegova braća opaze da ga njihov otac voli više od svih drugih svojih sinova, zamrže ga toliko da mu nisu mogli ni prijaznu riječ progovoriti. (Biblija, I, 29.) – *Jednom Josip usni san i kaza ga svojoj braći, a oni ga zbog toga još više zamrže.* (Isto.) –

...imadaše slabu korist od svoje braće. Odrasli su, naime, kao i on, bez škola... (Tkalac, Uspomene, I, 13.) – *Hrvatska gospoda sakupila su se u Zadru i tu su očekivali dolazak mladoga Ladislava.* (J. Florschütz, 137.) – *Gospoda su pošto poto želila da ga imaju „među sobom”;* *nagovarali su ga da kupi gosposhtiju...* (Tkalac, Uspomene, I, 13.)

Imenica *djeca*, a uz nju možemo spomenuti i umanjenicu *dječica*, razlikuje se od prvih što je to zbirna množina imenice s. r. *dijete* i označuje osobe obaju spolova, zapravo je neutralizacija spola, kao i u osnovne *dijete*.

Uz imenice *djeca* i *dječica* nema izbora u bližoj sročnosti:

Čudna su ova djeca crkve katoličke. (Krlježa, RSANU s. v. dete.) – *Djeca su geometrova pretrčala ispred terase za paunom...* (Krlježa, Povratak F. L., 1131.) – *Na morskoj obali igrala se djeca.* (Šoljan, Izdajice, 28.) – *Kad budu i druga djeca htjela / Malo da se vozaju odmah ću im dati...* (Tadijanović, Moje igračke.) – *Ta mala djeca zemlje čine njenu bolju dušu.* (T. Ujević, 5, 118.) – *...naredi da se poubijaju u Betlehemu i njegovoj okolini sva muška djeca od dvije godine nanize...* (Biblija, II, 2.)

Ako je imenica *djeca* samo apozicija zamjenici *mi*, a pripovjedač je osoba m. spola, onda je predikatni pridjev obično u s. r., iako može biti i u m. r., kao što je obično u daljoj sročnosti:

Mi djeca idemo prva i čegrtamo, čegrtamo... (I. Raos, Trilogija, 77.) – *Mi smo djeca u tome neumorna.* (Isto, 88.) – *I mi smo se djeca neko vrijeme pogospodila...* (Isto, 106.) – *...mi smo djeca izašla odmah na obalu. Motrili smo kako jedan od tih stranih mornara loži vatru...* (Nazor, Ante Pivalo.) – *...mi smo se djeca osjećala uvijek u njemu kao došljaci pa smo se gotovo veselila što ćemo odanle otići i imati svoju kuću. Slušali smo sluge...* (Nazor, Paša.)

Kad je u daljoj sročnosti posrijedi sugovornik, sročnost se upravlja prema skrivenom subjektu: *djeca* ili *vi*:

Djeco, baš ste mi vrijedna! (Nazor, Paša)

2. Sročnost s imenicama na *-ad*, *-adija*, *-arija*, *-urlija*

Zbirne imenice na *-ad*, *-adija*, *-arija*, *-urlija* označuju množinu ili samo muških bića (*momčad*, *momčadija*, *muškadija*) ili samo ženskih (*djevojčad*, *ženskadija*) ili i jednih i drugih, što je zapravo neutralizacija spola na semantičkoj razini (*Cigančad*, *čeljad*, *kumčad*, *pastorčad*, *jarad*, *junad*, *magarad*, *paščad*, *balavadija*, *Njemčadija*, *Šokadija*, *paščadija*, *fakinarija*, *manguparija*, *mularija*, *mladarija*, *studentarija*, *šegrtarija*, *dječurlija*), a rjeđe su imenice koje označuju stvari (*burad*, *dugmad*, *tanad*, *užad*, *zvoncad*).

Atributna je sročnost s tim imenicama u jd. ž. r. (i zbog toga su te imenice ž. r.), predikat može biti u jednini i množini, a predikatni je pridjev u jd. ž. r. ako je predikat u jd., a u mn. s. r. ako je predikat u mn. (ali je to praktički isti oblik).

Predikat je u jednini:

Daj mu, daj mu! – *povika mularija.* (M. Božić, RMS.) – *U večer služinčad poslušna takim gospodičićem liže ropski ručice, ugrijava „sobu za učenje”...* (A. Kovačić, Crvena kapa.) – *Prije ženik nije još ono znao o čemu sada balavčad poučava i bodri starce.* (I. G. Kovačić, RSANU.) – *Zvecka zvoncad trojke* (Krlježa, Dnevnik 16. 12. 68.) – *... zvoni zvoncad...* (Krlježa, Forum, 10–11/72, 669.) – *Umire dojenčad...* (Isto, 656.) – *Turad bulji skrstiv ruke* (I. Mažuranić, Smrt...) – *Mišad grize, ali po tli gmiže* (Isto.) – *Ali je*

čeljad ne pozdravi veselim krikom (Nazor, Voda.) – *Žurila se čeljad, trčala je...* (Isto.) – *Gdje čeljad nije bijesna, nije ni kuća tijesna.* (Nar. posl.) – *Dječurlija mu se ruga...* (N. Simić, 3, 36.) – *Služinčad je trčala hodnicima i ulazila i izlazila u sobu gdje je spavala Šu.* (Sudeta, Mor, 123.) – *...prostor gdje gospoduje nestašna dječurlija* (Šenoa, 5, 142.) – *Hrvatska plemčad mlada... krvcu lije* (Isto, RMS.) – *Kad te zaokupe ljudi, i paščad je dobra na pomoći.* (Isto, s. v. paščad.) – *Po njoj vrvi svaka gamad.* (Tresić Pavičić, RSANU.) – *Ovdje čeljad malo radi i zarađuje.* (Šimunović, S Krke i Cetine, 40.) *Čini se da je lijepa, elegantna mlada plemčad u zlaćanim husarskim uniformama shvatila rat kao veselu igru.* (Tkalac, Uspomene, 25.)

Predikat je u množini:

Tu su međutim bila nekakva dječurlija... (M. Begović, 1, 104.) – *To su nedužna janjad...* (J. Horvat, Forum, 3/73, 485) – *Nek laju paščad...* (H. Kikić, Provincija u pozadini, 86.) – *Urlepčad žive nerazdvojno.* (Isto, 60.) – *Ostala paščad nahrnuše.* (Mubladić, Na obali Bosne, 110.) – *I zvjerad se maknuše.* (Nazor, Dedek Kajbumšćak, 34.) – *Valjalo bi uzmaći... jer se nova zvjerad primiču...* (Isto, 49.) – *Nasta borba ispred spilje dok se mečad uznemiriše i uskomešaše...* (Isto, 33.) – *Čeljad nagrnuše na obalu...* (Nazor, Voda.) – *Dolazila su nova čeljad...* (Isto.) – *...činilo se da magari srču i upijaju dlakavim nozdrvama tu izmaglicu...* (S. Novak, Izgubljeni zavičaj, 51.) – *Sabralo se i žena... dok su muškadija bila u odaji.* (Osman-Aziz, RMS.) – *Cigančad su pružala ruke za milostinjom svakom.* (Perković, Novele, 72.)

Iako je za tu sročnost skupljeno relativno malo primjera (81), ipak se za standardnu upotrebu može preporučiti sročnost u jednini jer je ona nešto češća (55:26), a potvrde su za nju od većega broja pisaca (23:11).

Tomu u prilog govori i dalja sročnost koja je pretežno po obliku, a rijetko po smislu.

a) po obliku:

Druži se samo s elegantnom ženskadijom, s kojom je podosta iskusio. (Matoš, Iverje, 102.) – *Nađoh u njoj čeljad koju sam znao.* (Nazor, „Nero“.) – *Mlađarija (kao mlađarija!) nije se brinula čak ni da svome nestašluku da sadržaniji vid. Ona je avionima pridijevala svakojaka smiješna imena...* (V. Desnica, Zimsko ljetovanje, 18.) – *To mi samo trpimo. Trpimo! Tu balavadiju koja ovdje pjeva jezikom koji smo previše dobro naučili.* (Šoljan, Izdajice, 24, to su mladići koji se spominju na str. 19.) – *A sada đuturum stari s mlađarijom, s punom kućom mlađarije, kojoj je sasvim svejedno što se iz kutije čuje...* (I. Raos, Trilogija, 683.) – *...ona mlađarija napose oženjena, koja bi Divca na dugim zimskim sijelima zadirkivala pričama o ženama...* (I. Raos, Prosjaci i sinovi, 15.)

b) po smislu:

... goni zvjerad, ubija ih i pušta da ondje trunu. (Nazor, Dedek Kajbumšćak, 36.) – *...gledao je u čeljad. Upoznavao ih. Razumijevao ih napokon...* (Nazor, Čovjek koji izgubi dugme.) – *Povrh gumna u stijenama skupila se sva Raosova mlađarija i posjela na klisuru. Moje matere nema među njima...* (I. Raos, Trilogija, 196.)

3. Sročnost s ostalim zbirnim imenicama

U treću skupinu idu ostale zbirne imenice. To su uglavnom imenice na *-je* i *-stvo*: *biserje, busenje, cvijeće, drveće, granje, iverje, kamenje, kestenje, korijenje, lišće, otočje, perje, snoplje, šiblje...*

časništvo, činovništvo, čitateljstvo, članstvo, građanstvo, iseljeničtvo, konjaništvo, plemstvo, potomstvo, redovništvo, seljaštvo, stanovništvo, svećenstvo, učiteljstvo...

Uz te imenice izbora u sročnosti nema. Ona je samo u jd. s. r.:

Bijeli se čadorje bijelo... (I. Mažuranić, Smrt...) – *...a golo granje šušcara i klepeće kao kosti mrtvačke.* (Matoš, Iverje, 46.) – *...okruglo, blistavo komade udaraše o zid bunara, odskakivaše u sobu (o tući, Nazor, Voda.) – I lišće šušti kao ludo* (Sudeta, Strah.) – *Lišće, kukuruzno lišće u polju / Šumori, široko šumori...* (Tadijanović, Lišće, kukuruzno lišće u polju.) – *Preko ulice, u velikoj školskoj sobi svećenstvo sjedi za banketom. Svećenstvo je umorno.* (Marinković, Ruke, 12.) – *Svećenstvo je zagrmjelo u propovijedima* (Škreb, RMS.) – *...k mrtvačnici gdje je istražno povjerenstvo već radilo.* (Đalski, Tajanstvene priče, 78.)

Ostale imenice koje označuju mnoštvo kao što su *čopor, narod; družina, fakinaža, omladina, raja, stoka, mladež; jato, krdo, stado...* nemaju izbora u sročnosti; slažu se s rodnom kojemu pripada imenica i brojem koji pokazuje oblik.

4. Sročnost u izrazima poštovanja

U znak poštovanja, što je zapravo znak osjećajne i društvene uzvišenosti, udaljenosti od jedne osobe, u hrvatskom književnom jeziku upotrebljava se zamjenica *vi*. Predikat i predikatni pridjev tada dolazi u mn. m. r. bez obzira odnosi li se na m. ili ž. osobu:

Pa jeste li dobro tržili? (Draženović, Povijest jednog vjenčanja, 134, Polonija Urši.) – *Šarl, vi niste rođeni u Francuskoj?* (Matoš, Iverje, 40.) – *Molim vas, gospodine, biste li mi htjeli kazati smije li se unutra?* (Isto, 84.) – *Budite učtivi!* (Isto, Dragica komandantu.) – *Nijeste li mi govorili da će doći pismo već kao lani. (...) A kamo onaj silni novac kojim ste mitili gospođu?* (Isto, 11, Andro pisaru.) – *Koje čudo da ste vi sami ovdje* (Sudeta, Mor, 43, Mor djevojci Šu.) – *Baš ste dosadni. Obećali ste mi to juče.* (Isto, Šu Moru.) – *Semene Izakoviću, zar ste ludi?!* (F. Mažuranić, U lavskoj jami, u rukopisu je bilo *lud.*) *Pa Vi ste ludi, dragi moj!* (Marinković, Kiklop, 373.) – *Radoznali ste kao baba, gospodine Adame – zabruna Melkior srditi.* (Isto, 251.) – *...pa i vi, i vi sami, gospođo, poklonili ste mi onaj krasni venecijansko-gotski ključ...* (Marinković, Ruke, 56.)

U nekih pisaca nalazimo katkada sročnost predikatnoga pridjeva prema smislu:

...nikad baš niste bili previše govornjiv (Donadini, 8.) – *Ta što ste tako sentimentalan?* (Isto, 11.) – *Vi ste se borili za najviše u životu, da živite slobodna od gluposti.* (Stj. Mihalić.) – *Onda sam, znači, lud ja, ili ste vi gluh.* (S. Novak, Tvrdi grad, 51.) – *A što je vama? Vi ste krvav!* (Krlježa, Povratak F. L., 270.) – *Podvodili ste, jer ste bili dosadan i glup.* (Green-Hosu, Svršetak ljubavne priče, 77.)

Takva je sročnost u književnom jeziku relativno rijetka pa su zbog toga i zbog opravdanosti i postojanosti dosadašnje norme takvi primjeri stilski posebno obilježeni.

Na granici su pridjevi u predikatnom proširku:

A vi, dragi gospodine, / Zar ne vidite, žalostan, / Da je tih starac naslonjen / Na zelenu plinsku svjetiljku? (Tadijanović, Plinska svjetiljka.) – *Tako prošle noći sanjam ja: vi, zdrav i jak, klešete pastira, no on se ne da.* (R. Marinković, Ruke, 84.)

Drugo je ako je u imenskom predikatu imenica u jednini. Tada se atribut slaže s imenicom u predikatu:

Čujete li vi, silom Otelo, vi ste brutalan prostack... (Matoš, Iverje, 226.) – Ta vi ste strašan čovjek, susjede! (Draženić, Povijest jednog vjenčanja, 79.)

Zamjenički pridjev *sav* dolazi u jednini jer množinski oblik *svi* izriče samo množinu: *Sav ste neka ruševina ili, još bolje, neko rušenje.* (T. Ujević, Mudre i lude djevice, 13.)

Sročnost iz poštovanja s imenicom u jednini i predikatom u množini ima snažno stilsko obilježje kao kulturni izraz jednoga kraja ili dijalekta:

Sada je pak uistinu dosta, gospodica moraju ići spavati; što bi gospodin kazali da nas nađu još budne... (Đalski, Maričon, 14.) – Gospodin unutra pišu, cijeli dan pišu, a gospodica su u parku. (Leskovar, Propali dvori, XIX.) – *To su došli gospodinova frajlica – reče majka Marica (Matoš, Za novim bogom.) – ...milostivi gospodin tata čekaju već više od pola ure... (Krlježa, Zastave, 3, 319.) – Pravo su rekli gospodar (S. Novak, Izgubljeni zavičaj, 24.) – Je, je Uskrs je uvijek u nedjelju, tako su i velečasni rekli. (I. Slamnig, Paško aliti gluhi gost, Forum, 10–11/72, 803.)*

S a ž e t a k

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 801.564:808.62, izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 10. rujna 1984.

Congruence with Words with Disparate Form and Number

The paper gives a systematic survey of congruence in standard Croatian with words singular in form but plural in meaning and vice versa, or in cases where honorific plural is used for a single person.